

## פרשת בא

### פרשיות "קדש" ו"והיה כי יביאך"

(ספר שמות פרק י"ג)

#### הרב אורי שרקי

(מתוך השיעור היומי בקהילת "בית יהודה". לא עבר את עריכת הרב)

**וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר. קִדְש־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא.**

הפרשה שאנחנו עומדים לקרוא, היא מהפרשיות שאנחנו קוראים בימים שאנחנו מניחים תפילין. השאלה היא מתי הפרשיות הללו נאמרו? סביר שגם הן נאמרו במקום הנקרא "סוכות" בזמן שישראל חנו שם. שם נוספו מצוות שעניין זיכרון ליציאת מצרים. הרי המאורע הזה הוא מאורע משמעותי בתולדות האומה, הוא נושא בקרבות הרבה ערכים, בין היתר הידיעה שהקדוש ברוך הוא משגיח, הידיעה שאפשר להשתחרר מן העבדות, ועוד הרבה דברים חשובים. לכן ודאי חשוב לעשות פעולות שעניין לשמר את הזיכרון של המאורע החשוב הזה ועל כן יש לנו פה דברים בכיוון הזה - שתי פרשיות של תפילין; אבל אנחנו נראה שזה קצת יותר מתפילין.

**"קִדְש־לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא."**

קדושת הבכורה באדם ובבהמה, מה הקשר של זה ליציאת מצרים? מה עניינה של קדושת הבכורה? אם אנחנו מבינים שכל עניינה של יציאת מצרים היה לברר מיהו הבכור של הקדוש ברוך הוא בהיסטוריה אז זה מובן. כלומר, כיון שאתם יוצאים אז מתברר שאתם הבכור ואם אתם הבכור אז יש לכם קדושת בכורות.

קדושת הבכורה היא קדושה טבעית. כלומר, כדי להיוולד בכור לא צריך לעשות שום מאמץ, הוא צריך פשוט להיוולד. לעומת זאת קדושת הכהונה היא קדושה עילאית **שהוענקה** במהלך ההיסטוריה, והיא בכורה מסוג אחר. אבל כאן אנחנו מדברים על הבכורה הטבעית הראשונית שהיא מייצגת את השלב היותר מקורי של הקדושה בישראל - כמו קדושת הוולד. כשוולד נולד אנחנו שמחים, אבל לכאורה הוא לא הוכיח את עצמו, אנחנו לא יודעים האם הוולד הזה יהיה טוב או רע, האם הוא יהיה חכם או טיפש; אנחנו לא יודעים שום דבר, הוא רק נולד.

אותו הדבר גם עם ישראל בשלב הזה של יציאתנו ממצרים - הוא עוד לא הוכיח את הזכות שלו לזהותו אלא הוא נתון, הוא כמו פטר כל רחם שעכשיו יצא. לכן זה המקום גם להופעת **המצווה** של קדושת הבכורה.

**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זְכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֶתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ.**

אל מי משה מדבר? לא כתוב אל בני ישראל אלא "אל העם". אבל לפני כן כתוב "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל". אלא כיון שמשה הוציא את "העם", עכשיו הוא צריך גם לצרף את "העם" אל קדושת הבכורה של ישראל, והדבר נעשה על ידי שלא יאכל חמץ, שזה הזיכרון של מה שקרה להם ביציאת ממצרים.

### **היום אתם יצאים בחדש האביב.**

מה העניין של חודש האביב? דיברנו על זה כמה פעמים. האביב הוא הזמן שבו יש התחדשות, וכך גם המאורע של יציאת מצרים הוא התחדשות העולם כולו, ועם ישראל (הוא השותף המרכזי), הוא החולייה המרכזית בהתחדשות של ההיסטוריה. לכן נאמר "היום אתם יצאים בחדש האביב".

(שאלה: האם "אתם" זה גם עם ישראל וגם הערב רב? תשובה: זה לא כתוב, אפשר להתווכח על זה. איפה שלא כתוב אני לא יודע. אבל לכאורה כן.)

**והיה כי יביאך ה' אל-ארץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִיטִי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְתֵת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ וְעַבְדְּתָ אֶת-הָעֶבֶדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה. אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְתֵת לְךָ".** כאן ברור שמדובר על בני ישראל ולא על הערב רב.

למה "ועבדת את-העבדה הזאת בחדש הזה", הרי קרבן הפסח זה רק יום אחד? אלא הכוונה היא שחג הפסח צריך לחול באביב. בספר דברים (טז, א) כתוב "שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאֲבִיב וְעִשִׂיתָ פֶסַח לַה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי בְחֹדֶשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִמִּצְרָיִם לַיְלָה", מזה למדנו הלכה שחג הפסח צריך לחול תמיד באביב, כלומר בין ה-21 במרס ל-22 באפריל. זה הזמן שנקרא חודש האביב, זה הזמן שבו פסח צריך לחול וזה היסוד של הוספת חודש בלוח (אדר ב') כשצריך - כדי שפסח יחול באביב. יש עוד שיקולים, אבל זה השיקול העיקרי.

(יש לנו בעיה. לאורך הדורות היתה תנועה של חג הפסח. היום חג הפסח אף פעם לא יוצא ב-21 במרס, הוא תמיד יוצא מאוחר יותר, ובעוד אלף שנה תהיה לנו בעיה. אם לא נעשה רפורמה קטנה בלוח אז יצא לנו פסח בקיץ וכו' שזה דבר שנוגד את התורה).

**שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה'. מִצֹּת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא-יִרְאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא-יִרְאֶה לְךָ שָׂר בְּכָל-גְּבֻלְךָ.**

כל הדברים האלה לכאורה כבר נאמרו בתחילת פרק י"ב. אלא ששם, כפי שהסברנו, זה נאמר למשה אבל לא נמסר לבני ישראל. וכאן משה מוסר את הדברים לדורות הבאים.

### **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.**

מה זה הפסוק הזה? "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ", משמע שהבן שאל שאלה. השאלה א כתובה כאן, אבל חז"ל אמרו שהכוונה לשאלה של הבן הרשע. הרשע אומר "מה העבודה הזאת לכם". מה המשמעות של "לכם"? כלומר: 'אתם אוכלים בשר צלוי ואתם אומרים שזאת עבודת ה', אתם בעצם רוצים למלא את בטנכם! "לכם ולא לו", לא לקדוש ברוך הוא'. כלומר, מצאנו "עצרת תהיה לכם" - "לכם" - "זו אכילה ושתייה". ועל זה תשובת האב לבנו היא: "בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם", לי ולא לו! הקדוש ברוך הוא רוצה שנעבוד אותו דרך ההנאה; כמו קרבן שלמים, קרבן פסח. כל אלו הן קרבנות שאדם מקריב לה' והוא האוכל אותם. זאת אומרת: המסוגלות של האדם לשתף באכילתו את עבודת הבורא. "בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם".

על "שאינו יודע לשאול" כתוב בהגדה: "את פתח לו, שנאמר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". מה זה "וְהִגַּדְתָּ... לֵאמֹר"? אלא הכוונה היא: אתה צריך לומר לבנך, שאינו יודע לשאול, שיגיד לרשע: "בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". הרי למה הוא לא יודע לשאול? כי הוא אדיש. צריך להוציא אותו מאדישותו ולומר לו: תדע לך שיש רשעים בעולם, אתה חייב לדבר איתם! "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ - שאינו יודע לשאול - בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר - לרשע-: 'בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם'".

### **וְהָיָה לְךָ לְאֹת עַל-יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עַיְנֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרָיִם.**

מה פירוש הדבר? אתה צריך לזכור את יציאת מצרים על ידי כל המצוות האלה, גם של פטר רחם וגם על ידי הקרבן וגם על ידי אכילת המצות, הדבר הזה יהיה לך "לאות על ידך", כלומר: יישמר לך חתום, "ולזכרון בין עיניך", כלומר: דבר שאתה לא יכול לשכוח. "למען תהיה תורת ה' בפִיךָ, כי ביד חזקה הוציאת ה' ממצרים". כלומר, הפסוק מדבר על כך שעל ידי המצוות האלה ייחקק הדבר הזה כמו דבר שנמצא כל הזמן מול העיניים של האדם. חז"ל אמרו שזה מתקיים על ידי מצוות תפילין, אבל בפשוטו של מקרא זה לא כתוב. פשוטו של מקרא זה כמו: "קִשְׁרָם עַל לְבָבְךָ תְּמִיד עֲנִדָם עַל גְּרָרְתְּךָ" (משלי ו, כא) "קִשְׁרָם עַל גְּרָרוֹתֶיךָ כְּתָבָם עַל לִוַח לְבָבְךָ" (משלי ג, ג), שברור שאף אחד לא חושב שצריך לכתוב על הלב ממש. אלא הכוונה היא שהדברים האלה צריכים להישאר אצלנו בזיכרון. זה פשוטו של מקרא.

אם כן, פשט הפסוק הוא שאתה תזכור את זה היטב על ידי המצוות שנאמרו מראש לפני כן שהן קדושת הבכורה ואיסור אכילת חמץ יחד עם חיוב אכילת מצות. זה מה שגורם שהדברים יהיו "לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפִיךָ".

שאלה: מה זה "תורת ה' בפִיךָ"?

תשובה: זה יכול להיות הרבה דברים - כל מה שעתיד להיאמר. הרי תורת ה' ניתנת על רקע יציאת מצרים. למי ניתנה התורה? למי שיצא ממצרים! זה התנאי. אז יוצא לפי זה שתהיה תורת ה' בפ"ך. דבר נוסף, הרי תורת ה' מלמדת שאדם יכול לגבור על היצר הרע ואלמלי יציאת מצרים לא היינו יודעים שאפשר לגבור על היצר הרע, כי היינו חושבים שהיהדות היא מהותית בעולם. ברגע שמתברר שאפשר להיות בן חורין מול פרעה ומול איתני הטבע זה נותן את הביטחון שאפשר לאדם גם לגבור על היצר הרע. ואז תורת ה' היא משמעותית עבורו - "תורת ה' בפ"ך".

### **וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה.**

כלומר, קבוע לפסח זמן. ולכן, אף על פי שפסח הוא קרבן יחיד, כיון שקבוע לו זמן לכן הוא דוחה את השבת, דבר שהוא חריג.

"וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה".

כלומר, קרבן פסח ואכילת מצות במהלך חג הפסח - זה מה ששישאר בין עיניך.

**וְהָיָה כִּי־יִבְאֶה ה' אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ וְלֹאֲבֹתֶיךָ וּנְתַנָּה לָּךְ. וְהִעֲבַרְתָּ כָּל־פְּטָר־רְחֹם לָהּ וְכָל־פְּטָר | שָׁגַר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזְּכָרִים לָהּ. וְכָל־פְּטָר חֲמֹר תִּפְדֶּה בִּשְׂהָ וְאִם־לֹא תִּפְדֶּה וְעִרְפְּתוּ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה.**

כלומר, מעיקר הדין, כאומרים "וְהִעֲבַרְתָּ כָּל פְּטָר רְחֹם לָהּ" הכוונה היא גם להקרבת הבכור, זאת הקרבה כפשוטו. אלא שהתורה אמרה: אתם תפדו! כמו שמצאנו בעקידת יצחק. בעקידת יצחק היתה כוונה לשחוט את יצחק אבל בסוף הוא נפדה. איך הוא נפדה? על ידי אייל. אותו העיקרון גם פה: "וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה". במובן יותר רחב - עם ישראל הוא בכור והוא נפדה על ידי מצרים - "נִתַּתִּי כְּפָרָה מִצְרַיִם" (ישעיהו מג ג).

שאלה: מה כל כך מיוחד בפטר חמור שיש לו קדושה?

תשובה: בגמל יש סימן טהרה אחד פנימי; בחזיר יש סימן טהרה אחד חיצוני - זה שהוא מפריס פרסה; בסוס אין בכלל סימן טהרה, לא פנימי ולא חיצוני; הסוס אם כן לגמרי טמא. החמור לעומת זאת אף על פי שאין בו סימן טהרה לא פנימי ולא חיצוני הרי הוא קדוש בקדושת בכורה. מה זה בא לומר? זה בא לומר שיש כאן קדושה סגולית. יש קדושה שבאה לידי ביטוי באופן גלוי, במעשים למשל, ויש קדושה סגולית, וזו המשמעות של החמור.

השואל: למה דווקא החמור?

תשובה: החמור הוא בהמת משא, ולכן יש לו זכות, לעומת הסוס שהוא חיית מלחמה. הרי השימוש הראשוני שנעשה בסוס בהיסטוריה זה למלחמה. זה שימוש לא ראוי לכן הוא נטמא. לעומת זאת, החמור הוא חיה שדומה לסוס אבל משמשת למשאו של

האדם, לכן יש בה צד של טהרה פנימי-סגולי. זה העניין של "חמורו של משיח", שיש לו קדושת בכורה, כלומר כל האמצעים של חולין שמביאים את הגאולה ולכאורה אין בהם קדושה, מתברר שיש בהם קדושה עצמית פנימית, כפי שהרב קוק הסביר על הדור של עקבתא דמשיחא שהוא חמורו של משיח.

### **וְהִיא כִּי־יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֵּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים.**

זו התשובה שנותנים לבן התם. הבן התם שואל את השאלה הכי טובה, הוא שואל: "מה זאת?", לעומת החכם למשל ששואל שאלות מסובכות: "מה העדות והחוקים והמשפטים, אשר ציווה ה' אלוהינו אתכם?" ואז צריך לענות לו כהלכות הפסח, וכך עשוי הבן החכם לא להגיע אל העיקר. הוא עלול להתעסק בהלכות ולשכוח את שורשן של ההלכות. לעומת זה התם שואל "מה זאת?" וזו השאלה הכי טובה שיכולה להיות, הוא לא מגביל בכלל את התוכן של השאלה. הוא לא אומר מה הוא רוצה לשמוע אלא הוא רוצה שיגידו לו ואכן באמת אומרים לו את העיקר: "בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים", שזה בעצם העיקר, זה המהות. "תם" זה לא כמו בעברית מודרנית במובן של תמימות, אדם שלא שואל שאלות, טיפש או משהו כזה. תם זה מלשון תמיהה. מי שיש לו תמיהה הוא יכול להתחבר אל המסרים שהתורה מעבירה ומי שאין לו תמיהה איננו יכול. להבדיל - גם אפלטון וגם אריסטו אמרו שהתמיהה היא ראשית הפילוסופיה. כך גם פה - לתם יש את היכולת לקבל כל תוכן בלי בחינה ולכן הוא מקבל את מהות העניין: "מה־זֵּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים".

(אגב, השאלה של התם בתורה היא לא על קרבן פסח אלא על פדיון הבכור והקרבת הבכור).

### **וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פִּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהַרְג וַיַּהַרְג כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אֲדָם וְעַד־בְּכוֹר בַּהֲמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבַח לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְדָּה. וְהָיָה לְאוֹת עַל־יְדֹכָהּ וְלִטּוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם.**

לכאורה זה כמו הפסוק לפני כן - "וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל־יְדֹכָהּ וְלִזְכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ" - אבל כאן התורה נותנת יותר הנחייה - זה צריך להיות בצורה של טוטפת. טוטפת זה תכשיט שהיו מניחים הקדמונים על הראש. אדם שיש לו טוטפת על הראש לא יכול לשכוח את זה שיש לו טוטפת. זה הבסיס לכך שאנחנו שמים את זה בתוך התפילין. יש לנו הלכה למשה מסיני שהזיכרון הנצחי הזה בא לידי ביטוי על ידי הנחת תפילין, על ידי קופסא שיש בתוכה קלף שבו יש זכר ליציאת מצרים ועוד כמה עניינים.

"וְהָיָה לְאוֹת עַל־יְדֹכָהּ וְלִטּוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם".

זה המקור של מצוות תפילין. אלא שצריך לברר מה המקור של המצווה הזאת, למה לשים תכשיט על הראש. היה אפשר לעשות פעולות אחרות ויש באמת פעולות אחרות

כדי לזכור את יציאת מצרים. מה העניין של התכשיט הזה ששמים על הראש ועל היד? בעצם כך היה מקובל אצל המצרים. המלכים שלהם היו מניחים סוג של תפילין בצורת נחש שמונח על הראש וגם צמידים שהיו על הזרועות ואלו היו אותות מלכות. התורה בעצם אומרת לנו, כמו שהיא אומרת לגבי הקרבנות שלפני כן הקריבו קרבנות לאלוהי מצרים ואנחנו הופכים את העבודה הזאת לעבודת ה' ומקריבים קרבנות לקדוש ברוך הוא, ובאותה המידה אנחנו הופכים את הנחש לקובייה. ההבדל ביניהם שהנחש הוא עגול. העגלילות היא הנקודה הבולטת בנחש והוא מציין אם כן את השפלות של הטבע, ועל מצרים נאמר: "קֹלֶה כְּנָחָשׁ יֵלֶךְ" (ירמיהו מו כב), זה בעצם איזו מין הערצה של הנחש הקדמוני, והבעיה העיקרית עם הטבע היא שאין בו סולם ערכים. לעומת זה, הירושלמי אומר שאין ריבוע בבריות. בבריאה הטבעית יש עגלילות ואילו הריבוע, כל מבנה קובייתי, זו יצירה אנושית אשר מציינת סולם ערכים, כי בקו ישר יש מעלה ומטה, ימין לשמאל, קדימה ואחורה. וזה בעצם העולם הערכי שעליו נאמר: "למען תהיה תורת ה' בפירך". כך שאף על פי שהתורה לא הזכירה במפורש את המצווה של הנחת תפילין, אבל כיון שאנחנו רואים שזה תואם את מצב התרבות באותם הימים הקדמונים לכן אנחנו מבינים שהנחת התפילין היא קדומה בישראל עד יציאת מצרים. כלומר, מה שכתוב: "והיה לטוטפות בין עיניך", מצד הפשט זה אמנם נאמר על התוכן של הדברים, אולם יש לזה גם ביטוי מעשי בתכשיטים שאנחנו מניחים ביד ובראש.

שמה תגידו מאיפה לקחתי את זה. הרשב"ם אומר את זה. הוא אומר במפורש שפשוטו של מקרא איננו הנחת התפילין. יחד עם זאת ברור שהרשב"ם הניח תפילין והוא מן הסתם היה אומר שזה דאורייתא אלא שזה לא חייב להיות כתוב בפסוק. השאלה שנתרה היא האם הוא הניח תפילין של רש"י סבו או של רבינו תם אחיו. או תפילין של אמא שלו. אומרים שהבנות של רש"י היו מניחות תפילין. אין לזה מקור ברור, אבל אם זה נכון השאלה היא מה הניחה אמו.

(בפרשת קריאת שמע מצוות הנחת תפילין זה כבר יותר קרוב אל הפשט, אם כי גם שם הפשט יכול להיות כמו "כתבם על לוח ליברך").